

MAGYARORSZÁGBAN TALÁLT
kő- és bronzkori
R É G I S É G E K .

Közli

Id. KUBÍNYI FERENCZ.

M. Akad. t. tag.

A régiség-búvárok a hajdankori, vagy is igazabban mondva a pogány régiségekre nézve három korszakot állítotak fel: a kő, bronz és vas korszakot.

1. *A kő kor*, melyben a fegyverek és egyéb eszközök kőből, fából és csontokból készültek, és az érczeket vagy épen nem, vagy igen felületesen ismerték. Ez kétségen kívül a legrégebb korszak, az éjszak és dél-amerikai, úgy szinte afrikai őslakosok jelenleg is kő szekerczéket, lándzsákat és nyilakat használnak. Igen természetes, hogy az efféle fegyverek, valamint kések és egyéb tárgyak különböző helyeken különféle kőből leginkább a helyben találtatóból készültek. Így p. o. Dániában az efféle tárgyak készíttetésére a kova-kő fordítottatott. Későbbi korszakban, midőn éjszakon a kőből készült sírkamarák (Stein Grabkamern) divatban voltak, igen gyéren jöttek használatba az érczek is; illetén sírkamarákban ritkán fordulnak elő bronzból vagy aranyból készült tárgyak, ezüst vagy vasfélék azonban soha sem találtatnak.

2. *A bronz korszakban* a fegyverek és egyéb eszközök rézből vagy bronzból készültek, még ekkor az emberek vasat és ezüstöt nem ismertek, vagy ha ismertek is, ezen érczek olvasztásához és használatához nem értettek. Nem csak éjszakon, de a déli tartományokban is azon tapasztalatra jöttek, hogy azon ércz, melyről először tétetik említés, és a mely legelőször használtatott, réz volt, későbbben ónnal kevertetett,

mely keverék bronznak neveztetett, a vassal sokkal későbbben ismerkedtek meg az emberek, melynek egyik oka onnan magyarázható, hogy a réz a természetben oly állapotban fordul elő t. i. termék állapotban, melyre mint érczre könnyen ismerhettek, holott a vas termék állapotban nem található, kivéven a meteor vasat, melyet a régiek szinte nem ismertek; másik oka, hogy a réz könnyebben olvasztható mint a vas, melynek olvasztásához nagyobb fokú meleg kívántatik, melyet előteremteni nem tudtak. Ezen korszakba sorozandók a köhalommal betakart sírok; ez volt szoros értelemben a holt tetemek megégetésének korszaka is, midőn az összeégetett testek hamvvedrekbe vagy köladákba tétettek. Az efféle hamvvedrekben gyakran bronzból készült tők vagy kis kések találatnak; ezen korszakhoz tartoznak az oly gyakran előforduló celtek vagy is bronz vésők, aranyból és electrumból készült tárgyak is fordulnak elő, de még nem volt eset, hogy ezüstből készült tárgy találatott volna; valamint arra sincsen eset, hogy valamely tárgyon, mely a bronz korszakhoz tartozik, írás fedeztetett volna fel.

3. A harmadik és a pogány régiségekre nézve az utolsó a *vas korszak*, midőn t. i. a rézből és bronzból készült tárgyak helyébe a vasból készültek léptek. Ide tartoznak különféle fegyverek és más eszközök. Ezen korszakban a bronzból készült tárgyak is használtattak, mindazonáltal más alakban, ilyenek voltak a bronz ékszerek, markolatok, kanalak stb., de más czifraságokkal ellátva. — Némely régiségek egy átmeneti korszakra mutatnak, midőn a vas becsesebb volt a réznél, így p. o. a szekereze rézből készült, az éle azonban vasból, így szinte a rézből készült gyilok élei vasból valának abba illesztve. — A sírkamarákban és sírhalmokban ezen korszakban már fa is fordul elő. A holt testeket olykor megégették, olykor a nélkül, hogy azokat megégették volna, eltemették; gyakran székbe helyezve, vagy lovastól egy sírba temetve. Ekkor már az ezüstöt és az üveg edényeket használták.

Egyes régiségek és azoknak korszakai meghatározására nézve útmutatásul szolgálnak még az egyes régiségeken előforduló vonások és czifrák.

A kő korszakból levő régiségeken csekély czifrák többnyire egyes vonások, a sírkamarákon vagy sziklákon egyes bevésések fordulnak elő, melyek egyedül durva kőrrajzoknak tekinthetők, ezek sokban hasonlítanak a vad népek képbeitüihez. (Hieroglyph).

A bronz korszakban a czifrák kifejlödtebbek és tökéletesebbek. A hullám, a gyűrű vagy karika, egyszerű csiga és kettős csiga alakúak. Az egyszerű csiga alakúak alkalmasint a gyűrű vagy karika idomú czifrákból származtak, a kettős csiga alakúak pedig az átmenetet képezik.

Az utolsó vagy is vas korszakban a kígyó és sárkány alakú czifrák fordulnak elő. — Számos run kövek (Runensteine) kígyókkal ékesítvék, melyekben gyakran írás is foglaltatik. A kígyó és sárkány alakú czifrák, arany, ezüst és más érczekből készült ékszereken is fordulnak elő, melyek ezen korszakba sorozandók. A legutolsó pogány és az első keresztény korszakban a kígyók többnyire sárkányokkal és más ábrándos állatokkal váltattak fel, és legrégebb épületeink ilyenén czifrákkal ékesítvék, melyek Európának nagy részén használatban voltak, mígnem azokat a nemesebb góth izlés ki nem szorította.

A korszakoknak ekkénti felállítására azonban nem tökéletes, igen bajos levén a korszakok közti végvonalat bizony kijelelni. A régiségbúvárok magok is átlátják, hogy ezek még sok tekintetben igen tökéletlenek, és hogy nem mindenütt alkalmazhatók, csak tájékozásul szolgálhatnak, kivált hazánkban. A két első korszakhoz tartozó régiségek hazánkban eddigi tapasztalatok nyomán, más körülmények között fordulnak elő. Alkalmasint a nálunk talált régiségek meghatározására nézve más rend és kulcs lesz kijelelendő. De ettől még távol vagyunk adatok hiánya miatt; az adatok oly csekélyek, hogy új rend felállításáról jelenleg szó nem lehet. Hogy e tekintetben czélt érhessünk, egyes lelhelyek, egyes régiségek nem elegendők, mentől több lelhelyek kikeresendők, a legnagyobb pontossággal felásandók, összeállítandók és leírandók. Vajha többen követnék igen tisztelt tagtársunk Érdy János úr példáját, őt illeti a dicsőség, mert ő volt az első, ki a haj-

dankori régiségeknek ásatását tudományosan kezdette meg, és számos ásatásokat be is fejezett.

1821-dik év óta a Magyarországon talált hajdankori régiségek gyűjtésével foglalkozván, e tekintetben jeles gyűjteményt állítottam össze, erre leginkább a kis-terennei Hársas-hegy szolgáltatott alkalmat. Nem csak a Hársason, de más helyeken is számos ásatásokat tettem. Egykori bronz gyűjteményemnek romjai a M. N. Múzeum régiséggyűjteményében láthatók, azok között a Hársas-hegyen felfedezett régiségeknek is egy csekély része.

Az általam részint régibb időben, részint az utóbbi két évben, és a m. é. (1860) jun. havában végrehajtott kutatások és ásatások eredményéről lesz szerencsém értekezni. Három helyre bátorkodom a tisztelt Akadémia figyelmét felkérni: a kis-terennei Hársas vagyis Arany-, a lapujtói Póka és a gombai Várhegyre.

A mi a *kis-terennei Hársas-hegy* és az ott általam felfedezett régiségeket illeti.

Kis-Terenne helység a palóczok egyik nevezetes lakhelye, Nógrád megyében fekszik a Pásztó felé vezető országúttól keleti irányban a Zagyva és Tarján kártékony patakok mentében. A falun végig menve dorogi pusztá felé keleti irányban, az úttól balra emelkedik a Hársas, mely egy külön álló, jelenleg kivált éjszaki oldalán elárkosodott hegy. A Hársast kelet felől félholdként hegyek övedzik körül, melyeket egy keskeny völgy választ el. A Hársas éjszaki oldala felől tágas völgy terül el, melyen az azon keresztül kigyózdzó Kazár pataka szemünk láttára időről időre homokos iszapot tesz le és iszapolásai által egy új árvízi képződményt idéz elő.

Földtani tekintetben véve a Hársas a geológus nézve igen nevezetes pont. Felső területén régibb alluvialis iszapos agyag találtak, melyben édes vízi kagylókat már 1833-dik évben fedeztem fel, és alkalmat nyújtottam egy földtani adat felfedezésére, melyről igen tisztelt tagtársunk Szabó József úr közelebb múlt szeptember hóban, a hely színére velem kimenvén, minekutána maga is a Hársas hegy területén édes vízi kagylókat, úgynevezett uniokat, talált, tökéletesen meggyőződött, mely adatot a mint tudva van, a közelebb múlt nagy

gyűlésen tartott jeles értekezésében fel is használta. A Hársas az alluvialis iszapos agyag alatt puha homok követ tartalmaz, melyben szilárdabb minéműségű homokkő vékonyabb vastagabb, olykor több láb vastagságú vízirányos erekben vonúl keresztül, az egész hegy az azt környező hegyekkel együtt illetén homokkőből áll. Az efféle homokkövet a palóczok Apoka-kőnek nevezték el. Az Apoka Nógrád és Gömör megyékben a palócz földön több □ mértföldre terjedő hatalmas képletet képez. A Hársas-hegy ezen sajátságos képletnek egyik végfoka, melyen az érintett kagylókön kívül osztrigák is előfordulnak nagy mennyiségben; szerencsés voltam Szabó József úr társaságában egy balanust is találni. Minthogy az Apoka a palóczok lakta területen fordul elő, szabadjon azt a palóczok emlékezetére palócz képletnek neveznem. A kagylók nem csak a Hársas felső területén, hanem a régiségek között is előfordulnak. Hasonló kagylók (unio) a régiségek között más helyeken is találtak. Ezekhez hasonló kagylókat a szobi vaspálya mentiben, attól jobbra az ottani dombok oldaliban levő sírgödrökben is igen tisztelt tagtársunk Érdy János úr társaságában találtam, találtunk ilyeneket Kovács Gyula úrral a hegyaljai egyik földtani kirándulásunk alkalmával Alsó-Dobszán a Hernád partján Abauj megyében az ottani régiségek között.

A Hársason mintegy 50 év előtt, a helybeli lakosok előadása szerint lábas erdő díszlett, minthogy pedig rajta számos hársfa találtatott, Hársasnak; későbbben az ott előforduló arany eszközökről, kivált arany sodronyokról, aranyhegynek neveztetett el, e két név mostanáig is fennáll. Sokszori és több évi fáradozásaim és nyomozásaim után sem jöhettek arra, hogy a helybeli lakosok mi módon és mikor jöttek legyen az ott található arany és egyéb régiségek nyomába? Annyi bizonyos, hogy első években, midőn a helybeli lakosok a hegy felsíkját, és némely helyen annak oldalait szántóföldeknek kezdték használni, régiségekre nem akadtak, csupán későbbben, mintegy 41 év előtt jöttek némelyeknek nyomába; eleinte az arany sodronyt a helybeli palócz legények kalapjaikra tekergették, de az éles szemű Izrael népnek házaló fiai, a kalap mellett csillámló sodronyt csak

hamar aranynak ismervén fel, az illető tulajdonosokat eleinte egy pár itcze borral, későbbben néhány forinttal kielégítették, de ezen nyereszkesedés megakadályoztatott legalább egy időre az által, hogy a helybeli földes uraság és annak gazdatisztjei, az aranynak belértéke szerint elégitették ki olykor az illetőket, én pedig gyakran túlságos áron csak azért vettem meg az arany ékszereket, bronzokat, agyag edényeket, olykor érdektelen töredékeket, hogy ösztönt gerjeszsek a további keresésre, és azokat megmentssem a tudomány számára, a mint hogy sok tárgyakat meg is menttem. Az első bronz boglárt, mely birtokomba került 39 év előtt, egy palócz legény szűrén vettem észre, mely időtől több arany és réz boglárók, fegyverek, edények, réz gyűrűk jutottak birtokomba, melyekből néhai tagtársunk Jankovich Miklós úrnak több példányokkal kedveskedvén, azok a híres Jankovichféle gyűjteménnyel a M. N. Múzeumba kerültek, melyekről a Tudományos Gyűjtemény 1828. évi első kötetében egy értekezést bocsátott közre. Az általam összegyűjtött leginkább a Hársason, Nógrádnak és több megyének területein talált régiségek 1832-dik évben a híres régiségbúvár és valódi szakértő néhai Fehérváry Gábor barátomnak figyelmét annyira magokra vonták, hogy ugyanazon évben társaságomban a Hársast megvizsgálván, érdemesnek tartotta velem egy társaságba és egyesületre lépni, és az általam megkezdett és több ízben folytatott régiségek kikeresését és kiásátását nagyobb költséggel és figyelemmel vinni. Fehérváryval kezét fogva, költséget és fáradságot nem kimélve, még azon évben u. m. 1832-ben nagyobb mértékben fogtam hozzá az ásatásokhoz mindenkor tulajdon felügyeletem alatt, minekutánna pedig tulajdon tapasztalataim nyomán, a régiségek csupán a televény földben, vagy az esőviz által a vízmósások mélységeibe levitt iszapban a hegynek éjszaki és déli oldalaiiban szanaszét elszórva, vagy a víz által az érintett helyekre lehordva, legfeljebb három láb mélységnyire (kivéven az iszapos helyeket, a hol gyakran két sőt hárommnyi mélységnyire is kénytelen voltam ásatni) a szerint nem bizonyos nem is eredeti helyen, hanem több helyeken fordultak elő, mélyebben pedig t. i. az anyagomok földben vagyis eleven földben azoknak nyomára soha se jöt-

tem: ezeknél fogva a Hársas éjszaki oldalának nagy részét alúlról felfelé, folytatván a munkát, 3 lábnyi mélységre felásattam nevezetes eredménnyel, több száz bronz és edény kerülvén napfényre, a bronzoknak egy részét Fehérvár átvette, melyek itt Pesten egykori híres gyűjteményében felállítva is voltak.

Ásatásaim eredményéről a Sas című folyóiratnak 1833-dik évi XIV. kötetében egy értekezést bocsátottam közre 6 táblázattal, melyeken a régiségek hü ábrái láthatók.

Az általam gyűjtött és kiásatott régiségeket XXIV. táblázatra rajzoltam le, a tárgyakat a természet után hűn igyekeztem lerajzolni és színezní, van szerencsém azokat ez úttal bemutatni.

Az egyes régiségek leírásának felolvasásával nem kívánom a tisztelt Akademiát terhelni.

Értekezésemnek csupán azon részét olvasom fel, mely a lelhelyek leírására és a főbb tárgyakra vonatkozik, végtére értekezésemet a talált régiségek feletti nézeteim és véleményem előadásával fejezendem be.

Kis-Terennén a Hársashegy éjszaknyugoti oldalában és más helyeken felfedezett régiségek leírása :

I. Táblázat.

1. Tekercs, rézből, a rajta levő rézbura (patina) fekete színű, behajtott végű, a tekercsek szegletesek, pontokkal és parallel vonalokkal ékesítvék, a tekercs vége gömbölyű, a tekercsek egy közép pontból sűrűen egymást érve laposan terjednek el, az egész eszközt a középpontból kifelé álló kúp alakú gomb ékesíti; átmérője 6 hüvelyk 4'', a tűzpróbát tökéletesen kiállván, előbbeni ruganyosságát megtartotta, az efféle tekercsek többnyire párosan fordulnak elő, alkalmasint vértokról valók, vagy pedig párosan találtatván a mell oltalmául használtattak. Lelhelye Kis-Terenne Hársashegy.

II. Táblázat.

2. Még eddig ismeretlen, rézből készült körkörös ékeség párhuzamos, kissé domború vonalokkal ékesítve, közepett egymás mellett fekvő négy küllös kerék látszik, ezen ékessé-

gek párosan találtnak; a kör körátmérője 6 hüvelyk hosszú, öntvény. Lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

3. Domborúan kifelé nyúló párhuzamos vonalokkal ékesített körkörös ékesség, közepe táján a párhuzamos vonalok egy kifelé álló kúp alakú csúcsba végződnek, átmérője 5 hüvelyk és 4'' hosszú, tűz által igen megrongáltatott, eme eszköz szinte párosan találtnak; lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

III. Táblázat.

4. Az előbbenihez hasonló réz öntvény, közepe táján tekervényes, az egész domború alakú, a rajta levő párhuzamos vonalok és pontok kiállók, felső részén egy négy küllős kerék látható; ezen eszköz patinája fekete, átmérője 5 hüvelyk és 4'' hosszú; lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

5. Réz véső a tűzben sokat szenvedett, felső része egészen hibázik, 3 hüvelyk hosszú.

6. Hasonló az 1 szám alattihoz, de nagyságára nézve sokkal kisebb tekercs —9 hajlással —átmérője 3 hüvelyk és 4'' hosszú, középett egy csúcs alaku gomb ékesíti, a tűzben sokat szenvedett, előbbeni zöld patinája feketévé változott; lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

7. Kő szekercze félig kilyukasztatva, a lyuk közepén egy kúp alakú csúcs látható, lelhelye Szenna, Nógrád megyebeli helység, trachyt-féle kőből.

8. Taréj nélküli régi sarkantyúhoz hasonló két ágától hegyesre elnyúló réz eszköz; lelhelye Szenna, Nógrád megyebeli Helység.

9. Töcsér alakú réz eszköz keresztül lyukasztatva; talátnak K.-Terennén Hársashegy oldalában.

IV. Táblázat.

10. Markolatával 2 láb hosszú réz kard, közepe két felül domború, hegye törött, a markolat párhuzamos vonalokkal ékesítve, a markolat vége kivölgyelt, közepén köröskörül gomb látható, mely körül vagy össze szőtt hármastekercsek, karikák, vagy hullámozott ékesítések szemlélhetők; a kard, ha markolatjára állittatik, egyenesen megáll; a markolattól a kar-

don két felül majdnem végig közepe felé elnyúló párhuzamos vonalok látszanak. Találtatott Herencsényben, Nógrád megyében.

11. Különös nagyságú és szépségű csat rézből, előbbeni zöld patináját meglehetősen tartotta meg, 11 hüvelyk hosszúságú, egy nagy és 6 kisebb tekercscsel ellátott, a nagy tekercs 15 hajlatú, átmérője 4 hüvelyk 3'' hosszú, a kisebb tekercsek 7 hajlatúak; ezek a nagy tekercsen alul hármásával jobbra balra terjednek el, átmérőjük 1 hüvelyk 5'', a két középső tekercs 1 hüvelyk és 6'' kiterjedésű, a nagy tekercs hajlatai domborúan felfelé állanak, a csat derekán egy peczek nyúlik el, mely a csat végén egy öt hajlatú tekercset képez, annak vége, mely a csat alsó részét tartotta, hibázik. Lelhelye K.-Terenne, Hársashegy.

12. Két láb egy hüvelyk és 1'' hosszú réz lándzsa — közepe domború, vastagabb részén, melybe a nyil illesztett 6 vonallal ékesített. Találtatott K.-Terennén Hársashegy oldalában.

V. Táblázat.

13. Réz fokos, szegletes és domborúan kiálló párhuzamos vonalokkal ellátva; foka fél kört képez, hossza 9 hüvelyk. Lelhelye Solt, Pest megyében.

14. Rézből készült füző tő 2 hüvelyk és 4'' hosszú, hegye eltörött.

15. Rézből készült kezek, domború sima, közepett kúp alakú gombbal ellátott boglár; átmérője 4 hüvelyk, belül a gomb irányában egy fül szemlélhető.

16. Szinte rézből készült boglár, mindenben az előbbenihez hasonló; átmérője 3 hüvelyk 2''.

17. Görbe kés alakú, rézből készült eszköz, végéből egy darab hibázik.

18. Szinte görbe kés formájú, az előbbeninél nagyobb, rézből készült éles eszköz.

19. Szinte görbe kés alakú, rézből készült, vastagabb végén kiálló csúcscsal és szegletre kiálló párhuzamos vonallal ellátott éles eszköz.

20. Réz gyilok markolat nélkül, 7 hüvelyk hosszú. —

A 14, 15, 16, 17, 18, 19 és 20-ik szám alatti régiségek K.-Terenén találtattak a Hársashegy éjszak-nyugoti oldalában.

VI. Táblázat.

21. Huszonöt hajlatú réz tekercs, a tekercesek belül símák, kívül szegletesek, a tekercs mind a két végén befelé álló 6 hajlatú, egy hüvelyk 5'' átméretű tekercsből áll; hossza az egész eszköznek egy láb. Madacskán Nógrád megyében találtott.

22. Négy szalag alakú hajlatból álló 9 hüvelyk 1'' hosszú tekercs, a két végső pántlika vékonyan nyúlik kifelé, és 2 gömbölyű 6 hajlatú tekercsbe végződik, — a pántlikák belül símák, kívülről közepett szegletes alakúak, a tekercs dereka 4 hüvelyk 1'' hosszú, a két végső tekercs átmérete 1½ hüvelyknyi; találtott egy ehhez hasonló tekerccsel (mely általam Fehérváry Gábornak ajándékozott) egy nagy cserép edényben a Duna partján Szent-Endrén több réz régiségekkel.

23. Három hüvelyk és 6'' hosszú vékony réz sodronyból készült tekercs, mind a két végén kiálló 3 hajlatú tekercs látható. Ilyenek nagy számmal találtattak, hasonlítanak az efféle tekercesek mind formájukra, mind a sodrony vastagságára nézve, a Hársas vagy is arany-hegy éjszaki oldalában gyakran előforduló arany sodronyhoz; lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

24. Huszonkét hajlatú, egy láb hosszú réz tekercs, a tekercesek átmérete 3 hüvelyk 3'' kiterjedésű, a tekercesek belül símák, kívülről szegletesek, két végén levők pettyekkel és vonalokkal ékesítvék, az egyik vége gömbölyű ki völgyelt vastag sodrony alakú; találtott Madacska helység határában Nógrád megyében.

VII. Táblázat.

25. Réz csat, szélesebb vége 16 hajlatú tekercsből áll, melyek domborúan felfelé emelkednek, 5 hüvelyk hosszú; lelhelye Madacska, Nógrád megyebeli helység.

26. Réz gyilok, 8 hüvelyk hosszú, markolat nélkül, ez a tűz által sokat szenvedett, színét egészen megváltoztatta. — Lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

27. Borsó nagyságú fejjel ellátott hegyes tö 4 hüvelyk 6''' hosszú rézből. Lelhelye szinte K.-Terenne Hársashegy.

28 a) Négy hüvelyk 6''' hosszú

28 b) vasból készült, közepén egy gömbölyű gombbal, és ettől jobbra és balra elágáló keresztül lyukasztott, lapos medenczével ellátott peczek nélküli csat, — K.-Terennén az úgynevezett Rákóczyhegy oldalában találtatott. Ezen régiség nem tartozik a bronz korszakhoz.

29. Párhuzamos vonásokkal ékesített, felül domború, belül kivölgyelt réz karika, két vége derekánál sokkal vékonyabb, egymásfelé hajlik, de egymástól $\frac{1}{2}$ hüvelyk távolságra esik. Találtatott K.-Terennén, Hársashegy oldalában.

30. Két helyen átylukasztott, vékony lemezű, rézből készült domború boglár; ilyenek nagy számmal talátnak ruha vagy lószerszám ékességül szolgálhattak, átmérője egy hüvelyk; lelhelye K.-Terenne, Hársashegy.

31. Rézből készült, lapos, négy szegletű nyellel ellátott, végén félhold formára kivésett eszköz. Találtatott Pilinben, Nógrád megyében.

32. Két oldalán domború, közepén átylukasztott kerek karika, agyagból, barna színű; találtatott Pilin helység határában fekvő várhegy tetején, Nógrád megyében.

33. Két hüvelyk átmérőjű, alul síma, felül párhuzamos vonalokkal ellátott lapos karika agyagból, sötét hamu-színű, egyik vége fekete; ilyenek nagy mennyiségben talátnak K.-Terennén a Hársashegyen.

VIII. Táblázat.

34 a) Rézből készült orsó formájú eszköz, 11 hüvelyk és 6''' hosszú, találtatott egy cserép edényben több régiségekkel Sz. Endrén, Pest megyében a Duna partján.

35 a) Szinte rézből készült orsó alakú eszköz, alul egy domború 3 hüvelyknyi és 4''' átméregjű boglárral ellátva, melyből egy hegyesen végződő nyelv nyúlik felfelé, ennek a hajlásig terjedő magassága 11 hüvelyk 4''' , az efféle eszközök többnyire párosan talátnak; lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

26. Rézlemezéből készült, gömbölyű alakú, a tűz által

igen megsértett csésze, átmérője 5 hüvelyk; találtatott Madacsán, Nógrád megyében.

37. Alúl majd 3, felül $1\frac{1}{2}$ hüvelyk széles, alúlról felfelé keskenyedő négyszegletű csúcán kivölgelyt, ezen alúl egy hüvelyk és 1 vonal távolságnyira átlukasztott csonka kúp, előbbeni színe, mely fekete volt, megváltozott; jelenleg sárga barna színű, magassága 4 hüvelyk $4'''$, lelhelye K.-Terenne a Hársashegy.

IX. Táblázat.

38. Réz véső, a most használatban levő vas vésőhöz hasonlít, 3 hüvelyk és $4'''$ hosszú; lelhelye K.-Terenne, Hársashegy.

39. Lándzsa-csúcs 4 hüvelyk $4'''$ hosszú, rézből; találtatott K.-Terennén a Hársashegy oldalán.

40. Réz fokos, görbén befelé terjedő része lófejet ábrázol, a sárvízi csatorna ásása alkalmával találtatott Fehér megyében.

41. Réz véső, a 38-ik szám alattihoz hasonló, kivéven hogy az éle szélesebb kiterjedésű, felső végéből egy darab hiányzik, hossza 3 hüvelyk és $4'''$, lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

42. Harczvéső egészen réz, fül nélkül, egyik nyílása körkörös, másik vége laposan elterjedő élű, hossza 3 hüvelyk és $6'''$, találtatott a Hársashegyen.

43. Réz véső, felső része hiányzik, egykor az azon volt nyel reá volt illesztve, hossza 4. hüvelyk és $4'''$, lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

44. Harczvéső rézből, füllel ellátva, 3 hüvelyk hosszú; lelhelye Felső-Kubín Árva megyében.

X. Táblázat.

45. Alúl öblös cserép edény, a nagy tűzben színe megváltozott, azelőtt fekete volt, jelenleg téglavörös színű, magassága 2 hüvelyk; lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

46. Alól három csúcscsal ellátott kiálló fülű, elől felső részén igen megrongált fekete színű 2 hüvelyk magas agyag edény; találtatott K.-Terennén Hársashegyen.

47. Véső alakú réz eszköz, vastagabb vége egyenesre vágva, 2 hüvelyk és 1''' hosszú, lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

48. Alúl öblös, szája felé keskenyebb egy fülű 1½ hüvelyk magas, szép fényű setétbarna színű agyagból készült edényke, begréhez hasonló; lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

49. Réz eszköz, két ágú, egyik ágából nagy darab hibázik, dereka átlyukasztott.

50. Szinte két ágú réz eszköz, szinte átlyukasztva; mind a kettő u. m. a 49-ik. és 50-ik. szám alatti régiség Andrásfalván Liptó megyében találtatott.

XI. Táblázat.

51. Felső és alsó részből álló edény, külső alakjára nézve hamvvederhez hasonló; fekete színű, alúlról felfelé szélesbülő kerek gömbölyű szélű, alsó részének átmérője 5½ hüvelyk hosszú dereka lefelé terjedő párhuzamos vonalokkal felső szélén, alól pedig egy szalaggal ellátott; felső része, mely 2 hüvelyk magas fődő gyanánt szolgált, tálhoz hasonló, alúl egy hüvelyk szélességnyre kivölgyelt felfelé keskenyebb, felül által lyukasztott, az egész edény a rajta fekvő fedővel együtt, kevés hiával 6 hüvelyk magas; lelhelye Iklad Pest megyebeli helység.

52. Fenekén tojás kerekességű, felfelé szélesbülő és kiálló oldalú egy fülű, a füllel szembe kiálló csúcsú, a két végén szegletbe végződő ½ hüvelyk vastag agyagból készült tál, — barnás veres téglá színű, egyik vége hibázik; lelhelye Hársashegy.

53. Alúl keskeny, derekán öblös, felül legszélesebb kiterjedésű, felső szélein egyes csúcsokkal ellátott kerek, legfelül 5 hüvelyk hosszú átmérőjű egy fülű síma barna téglaveres színű agyag edény; lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

XII. Táblázat.

54. Alúl idomtalan öblösségű, felül keskenyebb, derékban fül helyet által lyukasztott, agyagból készült setétbarna színű edény 2½ hüvelyk magassága.

55. Alúl öblös, felül keskenyebb, szembetűnőleg kifelé

álló füllel ellátott 2 hüvelyk magasságú világos téglaveres színű edény.

58. Alúl keskeny, felül öblös, legfelöl behajtott szélű 3 hüvelyk magas barna fekete színű agyag edény.

57. Dereka táján öblös, lefelé nyúló, kivölgyelt szalagokkal ellátott, szája felé keskenyebb, fül nélküli, világos téglaveres színű agyag edény.

58. Alúl öblös, három kiálló csúcscsal ellátott, derekán keskenyebb, fül nélküli, felül egy helyen kicsorbított fekete színű, szinte agyagból készült edény, magassága 3 hüvelyk.

59. Alúl öblös, egy kissé kivölgyelt, lefelé terjedő szalagokkal ellátott setétbarna színű agyag edény, $2\frac{1}{2}$ hüvelyk magas, felső széle hibázik.

Az 54, 55, 56, 57, 58 és 59-ik szám alatti edények lelhelye K.-Terenne Hársashegy.

XIII. Táblázat.

60. Agyagból készült, alúl öblös, fül nélküli, alsó részén három csúcscsal ellátott, felül több helyeken kicsorbított és két helyen elrepedt, derekán petytyekkel ékesített 4 hüvelyk magas, fekete színű edény.

61. Az előbbenihez hasonló, alúl öblös sima, fül nélküli, derekán bevölgyelt, petytyekkel több helyen ellátott, fekete agyag edény, magassága kevés hiával 4 hüvelyk, felül kicsorbított.

62. Négy hüvelyk magas, fül nélküli öblös derekú, magas talpazatú, derekán lefelé nyúló párhuzamos vonalokkal és csúcsokkal ellátott fekete színű agyagból készült, füle végétől felfelé keskenyebb alakú edény.

63. Világos barna színű, fül nélküli, alúl öblös, közepén keskenyebb, majd 4 hüvelyk magas agyag edény.

64. Négy hüvelyk magas, setét téglaveres és fekete színű, fül nélküli, derekán szalag alakú lefelé nyúló, kivölgyelésekkel körül ékesített agyag edény.

65. Alúl öblös, felfelé keskenyebb, felső részén igen megcsontított setét barna színű agyag edény, magassága 3 hüvelyk 4^{''}.

A 60, 61, 62, 63 és 65-ik szám alatti edények K.-Terenén a Hársashegy oldalában találtatott.

XIV. Táblázat.

66. Alúl keskeny, derekán öblös, felül legszélesebb kiterjedésű, felső részein csúcsokkal ellátott egy fülű agyag begre, természeti nagyságban.

67. Nyúlánk alakú, szájánál keskeny nyakú, egy fülű, római amphorához hasonló agyag edény, szinte természeti nagyságban.

XV. Táblázat.

68. Réz boglár széles végén két hold alakú lyukkal ellátva.

69. Szinte réz boglár, széles végén két vége befelé hajlított.

70. Nyíl, rézből.

71. Valamivel keskenyebb az előbbeninél, szinte rézből.

72. Síma kissé domború réz boglár.

73. Nagy fejű réz szög.

74. Sokkal kisebb fejű szinte réz szög.

75. Mind a két végén hegyesre készített, közepén kissé domború réz eszköz.

76. Szög alakú réz eszköz.

77. Csúcs alakú gombbal és felette két ággal ellátott réz eszköz.

78. Síma réz boglár, ily félék nagy számmal fordulnak elő.

79. Ember csontok között talált arany boglár.

80. Csiga alakú réz boglár.

81. Harcztű, úgy nevezett framea.

82. Két lyukkal ellátott réz boglár, síma egy kissé domború, ezek nagy számmal találtak, alkalmasint vagy ruhára vagy pedig ló szerszámra használtattak.

83. Alkalmasint fűző tő.

84. Szinte olyan; e két fűző tőn a patina szépen teljes épségében maradván meg, kékes zöld színbe játszott.

85. Két élű gyilok vagy talán lándzsa, közepett egy kissé domború.

86. Réz szög, egyik végén behajtott.

87. Réz eszköz, egyik része négy szögletű, másik része pedig kerek.

88. Szarvas szarvnak keresztül lyukasztott vastagabb része, melybe egy másik vékonyabb szarvas szarvdarab által tűzve találtatik.

89. Szarvas szarv, vastagabb része, vékonyabb része hegyesre van faragva.

90. Hegyesre faragott csont.

91. Szinte.

92. Símára faragott szegletes csont.

93. Szinte símára faragott gömbölyű, görbe, egy gombbal ellátott csont.

94. a) } Símára faragott alkalmasint szarvas csont, a vas-

94. b) } tagabb részén egy helyen, egy azzal keresztben pedig két helyen átlukasztva van.

95. Agyagból készült csésze.

96. Törökmogyoró nagyságú egy igen piczi füffel ellátott különös alakú fekete agyagból készült edényke.

97. Cserép edényke, párhuzamos vonalú csúcsokkal

98. Fél hüvelyknyi vastagságú, agyagból készült, keresztül lyukasztott karika, ilyenek a Hársason mindenütt nagy számmal találatnak; némelyek símák, mások domború közepűek, nagyobb kisebb formájuk, olykor veres homokkőből készültek is, melyek gyakran [majd egy hüvelyknyi vastagságúak, némelyeknek általmérője 2 $\frac{1}{2}$ hüvelyknyt tesz.

99. Fekete agyagból készült edényke.

100. Különös alakú, négy lyukkal ellátott, domború, agyagból készült eszköz.

101. Egy, közepén domború, keresztül lyukasztott agyag karika.

102. Ugyanaz oldalárúl tekintve.

103. Arany boglár, mely más réz boglárra ragasztva volt.

Ezen táblázaton lerajzolt tárgyak, kivéven a 88. 89. szám alattiakat, mind természeti nagyságúak; valamennyi a

kis-terennei Hársashegy éjszaknyugoti oldalában általam fedezettett fel.

XVI. Táblázat.

104. Különös alakú, nagy füllel ellátott, alul öblös, több rendbeli csúcsokkal és párhuzamos vonalokkal ékesített fekete agyagból készült begre, természeti nagyságban.

105. Két kis füllel ellátott, felül szegletes, különös alakú, 5 hüvelyknyi magasságú $3\frac{1}{4}$ hüvelyknyi szélességű cserép edénytöredék.

106. Közepe táján öblös, egy füllel ellátott, felül keskenyebb és szegletes szép idomú cseréptöredék.

107. Felül lapos síma, elől domború tojás alakú trahit kő, mely vagy fegyverek, kések s egyéb eszközök köszörülésére, kifényesítésére, vagy talán gabonaneműek őrlésére használtatott, hossza 9 hüvelyk, szélessége 5, vastagsága pedig két hüvelyk kiterjedésű.

108. Külsőleg szögletes, belsőleg tojás kerekességű, fekete színű agyagból készült, természeti nagyságában előadott edénytöredék, mely hajóorrhoz hasonlít.

109. Szép idomú tálacska, derékon párhuzamos vonalokkal ellátva, mely mintegy 3 hüvelyknyi szélességű.

Ezen táblázat alatti régiségek K.-Terennén a Hársashegy éjszaknyugoti oldalában fedeztettek fel.

XVII. Táblázat.

110. Cserép begre, egy nagy s vékony füllel ellátva, fekete színű, közepé táján öblös alakú, csúcsokkal, derekán pedig párhuzamos koczkákkal ékesítve.

111. Csiga alakú halaványveres agyagból készült cserép edény $3\frac{1}{2}$ hüvelyknyi magas, majd 5 hüvelyknyi széles.

112. Alul öblös, gömbölyű pontokkal és csúcsos levelekkel díszített, fekete színű cserép edény.

113. Két kis füllel ellátott szép alakú agyag edény.

114. Fekete színű agyagból készült négy csúcsal ellátott lapos tálacska.

115. Szinte fekete agyagból készült kanáltöredék.

Az ezen táblán előszámlált régiségek természeti nagy-

ságúak és a k.-terennei Hársashegy éjszaknyugoti oldalában általam ásattak ki.

XVIII. Táblázat.

116. Réz csákány azúr színbe játszó fekete patinával bevonva, egyes vonalokkal és pontokkal ékesítve, foka félhold alakú, a római csákányhoz hasonló.

117. Körkörös ékesség, setét vaskovany színű, az efféle régiségek többnyire párosan találtak.

118. Három részből álló tekeres zöld patinával bevonva; az effélék számosan fordulnak elő.

XIX. Tábla.

119. Tücsér alakú eszköz, czin színű, ezek nagy számmal találtak, nagyságukra nézve különbözők, felül igen öblös.

120. Szinte olyan, de kisebb, igen szép setét-zöld és különös fényességű patinával bevonva, oldalán keresztül lyukasztva.

121. Fejes szög, világos kékeszöld patinával bevonva.

122. Kúp alakú boglár, alkalmasint övrész, rézből; effélék nagy számmal találtak egy cserép edényben Szent-Endrén a Duna partján.

123. Arany lemezzel bevont domború boglár; ezzel egy helyen két kisebb boglár fedeztetett fel, ezek gyűjteményemben találtak, de a losonczy muszka pusztításkor elvesztek.

124. a) Szinte boglár, rézből.

124. b) Lapos, fényes, felül a patina setétzöld azúr színbe játszik, alul füllel ellátva.

125. Gyűrű alakú tekeres, egyik vége keskenyebb, zöld fekete patinával bevont rézből.

Az itt elősorolt régiségek u. m. 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124 a), 124 b) és 125-ik szám alattiak általam ásattak ki Nógrád megyében helyzetett K.-Terenne helység határában fekvő Hársashegy éjszaki oldalán, Fehérváry Gábor gyűjteményében találtak, valamint 122-dik szám alatti régiség is, jelenleg Pulszky Ferencz bronz gyűjteményében Londonban.

Ezen táblán foglalt régiségek valódi nagyságukban rajzoltattak le.

XX. Tábla.

126. Lándzsa csúcs, közepén táján domború.
 127. Szinte lándzsa csúcs, közepén domború párhuzamos vonalokkal ellátva.
 128. Ritka nagyságú tör, derékban ketté törve.
 Ezen három régiség természeti nagyságú.
 129. Szinte bronz törscsúcs, szélesebb végén három lyukkal ellátva, szinte természeti nagyságban lerajzolva.
 130. Bronz eszköz, mely ha kiegyenesítettnek, egy nagy törhöz hasonlítana.

XXI. Táblázat.

131. Töcsér alakú bronzból készült eszköz, által lyukasztva.
 132. Boglár töredék.
 133. Sodrony tekerecs, szinte rézből.
 134. Ujjra vagy övre való tekerecs.
 135. Szinte olyan.
 136. Szinte olyan.
     Különböző vastagságúak.
 137. Orsó alakú réz eszköz meg görbült alakban.
 138. Szög alakú réz eszköz a vastagabb végén behajtva.
 139. Majd nem egészen lapos réz boglár a végső szélein pontokkal ellátva.
 140. Csúcs alakú felül laposra elvágott bronz boglár.
 141. Három részből álló bronz tekerecs.
 142. Fekete agyagból készült eszköz, két végén bevéssett, valljon mire használtatott?
 143. Tojás alakú, agyagból készült karika.
 Mind ezek természeti nagyságban rajzoltattak le, találtak pedig K.-Terennén a Hársashegy éjszaknyugoti oldalában.

XXII. Táblázat.

144. Harcz véső (Framea).

145. Párhuzamos vonalokkal ellátott, belül ki völgyelt réz karika.

146. Gömbölyű, végei felé vékonyodó, szinte réz karika.

147. Belül szegletes, kívül gömbölyű, majdnem egészen összeeső, végei felé vékonyodó réz karika.

148. Réz szög, melynek feje hiányzik.

149. Különös olló alakú réz eszköz, mind a két széle igen éles.

150. Nagy véső, rézből.

151. Vastag réz szög, felső végén behajtott.

152. Fél hold alakú, középen általlyukasztott, alkalma sint csat derék, melynek peczke hiányzik.

153. Hasonló alakú, hanem sokkal nagyobb.

154. Töcsér, végig lyukasztva.

155. Rendkívüli csúcsú boglár.

156. Általlyukasztott réz eszköz.

157. Réz eszköz, melynek gombja szépen van idomítva, alkalmasint valaha hajtűnek használtatott.

158. Borsó nagyságú általlyukasztott gömbölyű réz golyó.

159. Réz eszköz.

160. Lencse alakú réz, általlyukasztva.

161. Réz boglár, keskeny végén keresztül fúrva.

162. Kissé domború réz boglár, két kis lyukkal ellátva.

163. Beretva alakú, közepe táján behajlott kés, vastagabb végén csúcscsal ellátva.

164. Görbe kés, vékony végén hegyes, vastagabb végén szinte csúcscsal ellátva.

165. Sarló alakú, szinte görbe kés, hasonló az előbbenihez.

166. Kis töcsér, általlyukasztva.

Ezen itt elő számlált bronz régiségeknek lelhelye K. Terenne a Hársashegy oldala, valamennyi természet nagyságú.

XXIII. Táblázat.

167. Alul keskeny, felül széles, derekán csúcsokkal ellátott kis cserép edény.

168. Egy füllel ellátott, alul öblös, idomtalan kis begre.

169. Alul öblös, párhuzamos benyomásokkal ellátott edénytöredék.

170. Alul idomtalan alakú cserép edény.

171. Közepe táján öblös edénytöredék.

172. Szép alakú, majdnem egészen ép, nagy fülű, öblös oldalán párhuzamos csúcsokkal ellátott begre.

173. Alul öblös, felfelé keskeny begretöredék.

174. Felül öblös, párhuzamos vonalokkal ellátott, általlyukasztott, agyagból készült töcsér.

175. Alul öblös, felfelé keskenyebb alakú cserép edénytöredék.

Valamennyi K.-Terennén találtatott; az ábrák természeti nagyságúak.

XXIV. Táblázat.

176. Agyagból készült, közepett csúcsos, két lyukkal ellátott, alkalmasint begre földő.

177. Szinte agyag karika, általlyukasztott, melynek közepe két felül csúcsba végződik.

178. Mintegy $\frac{1}{2}$ hüvelyk vastagságú karika, közepe táján általlyukasztva.

179. Szinte karika.

180. Egy kökeménységű, tűz által kiégetett idomtalan golyóbis alakú gyúrott agyagtömeg, melynek átmérője 5 hüvelyknyi; ilyeneket többeket találtam, melyeket szétzúzván, azokban semmit sem találtam. Alkalmasint előre valának gyúrva, melyekből az itt felfedezett edények készültek; hanem tűzbe kerülvén, abban megkeményedtek.

181. Laposdad alakú általlyukasztott golyóbis.

182. Mintegy fél hüvelyk vastagságú karika, téglaveres színű fővenykből.

183. Vékonyabb az előbbeninél, agyagból készült karika.

184. Szinte lapos agyag karika.

Ezen lapos karikák alkalmasint begrfedőknek használtattak.

Ezen régiségek a Hársashegy éjszaknyugoti oldalában fordultak elő, valamennyien természeti nagyságukban rajzoltattak le.

A Lapujtói Pókahegyi régiségek Nógrád megyében.

A Karancs, mely zöld porfirból áll, nevezetes kiterjedésű heglánczot képez. Felső területén többnyire cser, tölgy- és mocsár-fákból álló erdő díszlik. Előbérczei többnyire kopárok, sok helyen elárkosodottak. Ezek között régiségtani tekintetben legnevezetesebb az úgynevezett Pókahegy és Kerekdomb. I. szám alatti képünkön hátul a Karancsnak egy része, előtte a Pókahegy látható. A pókahegy déltől nyugotnak nyúlik el, képünk a Pókahegynék délnyugoti oldalát ábrázolja, nyugoti oldalán fekszik Lapujtó helysége. A pókahegy délnyugoti részének felső területén agyagos homok, déli ormain homokkő, úgynevezett Apoka fordul elő; éjszaki részének felső területe $1\frac{1}{2}$ sőt 2 láb vastagságú gyepföldből áll, szántóföldnek használtatik; itt találtnak a kérdésben levő régiségek u. m. begrék, nagy mennyiségben különféle agyag edénytöredékek, őrlőkövek, disznó agyarak, szarvas szarvágak, arany sodronyok, agyag koczkák, Szontag Ferencz helybeli közbirtokos állítása szerint bronz lándzsák. Mindezen tárgyak elszórva fordulnak elő, bizonyos lelhelyről szó sem lehet, az eddig talált tárgyakat leginkább szántás közt az eke hányta ki, vagy pedig nagy záporok alkalmával az esővíz mosta ki. — Jelen ábrákon látható tárgyaknak egy részét Szontag Ferencz úr mentette meg a tudomány számára, olly ajánlatot tevén előttem, hogy czentül mindent elkövetend, hogy az időről időre előfordulandó tárgyakat megmenthesse a M. Muzeum számára.

Lássuk már az egyes régiségek leírását a lapujtói és pókahegyi II. Táblán.

1. Arany ékszer, természeti nagyságban oldalról nézve.

a) Annak felső területe

b) szinte az oldalról tekintve

c) az ékszer alsó részét ábrázolja.

Ezen ékszer egy darabból áll, gyűrű alakú, alsó része

azonban oly szűk, hogy a legvékonyabb újra sem illeszthető, egyes láncszemnek tekinthető, hasonló egyes szemekből vagy is tagokból álló arany láncz látható a M. Muzeum régiség gyűjteményében; ezen egyes láncszem mind nagyságra mind alakra nézve, megegyez az érintett arany láncz egyes tagjaival vagyis karikáival.

2. Kerekded sima, közepett domború arany lencse természeti nagyságban.

3. Kő szekercze csiszolt, oldalról véve természeti nagyságban; zöld porfirból, mely kövezet a Karancshegy oldalainban és víz mosásaiban nagy mennyiségben fordul elő, és a Karancshegy fő képletét képezi.

a) Ugyanaz felülről véve.

4. Nagyjában inkább faragott mint csiszolt véső alakú lapos kő félnagyágban.

5. Másfél hüvelyk magasságú, kerck, tál alakú, alul egy kissé domború, párhuzamos benyomásokkal ellátott, fekete agyagból készült edény; felső nyílásának átmérője 3 hüvelyk, egyes füllel volt ellátva, mely azonban hiányzik, félnagyágban.

6. Alul öblös, négy csúcscsal, egy füllel ellátott, 3 hüvelyk magasságú begre fekete agyagból, félnagyágban.

7. Közepett domború, átlukasztott, orsófejhez hasonló, agyagból készült karika, term. nagyságban.

8. Fekete mázzal bevont lapos karika, félnagyágban.

9. Három hüvelyk magas, durva agyagból, melyben számos kavicsdarabok láthatók, készült idomtalan edény, melyen a tűznek nyomai kivehetők; felső területének átmérője 4 hüvelyk kiterjedésű, félnagyágban.

10. Cseréptöredék számos benyomásokkal ellátva.

11. Szinte cseréptöredék, belső része fekete mázzal, alkalmasint graphittal ellátva.

12. Szűrő edénytöredék.

13. Középe táján domború, egy lyukkal ellátott tojásdad alakú, orsófejhez hasonló karika, agyagból.

14. Lapos, közepett egy kissé domború agyag karikának mintegy fele része, középe táján keresztülyukasztott.

A Gombai várhegy és az ott felfedezett régiségek.

1858-ik évi october 18-án vettem vizsgálat alá a gombai úgynevezett várhegyet Pest megyében, melyen mintegy 40. évvel ezelőtt lábas tölgyfaerdő díszlett, melyet annak akkori tulajdonosa kiirtatván, azt szőlő vesszőkkel ültette ki. A várhegyet két részről vétettem le. A III-ik szám alatti tábla a várhegynek délkeleti; a IV-ik szám alatti tábla pedig annak éjszaknyugoti oldalát ábrázolja.

A III. szám alatti képnek közepe táján egy borház látható, ettől keletnek a hegy körületén egy $\frac{1}{2}$ öl magasságú és $1\frac{1}{2}$ öl szélességű párkányzat, mely gyeppel volt benöve vonult körül. A párkányzaton belül a borháztól mintegy 14. ölnyire ásatott ki a VI szám alatti táblán 5-ik szám alatt látható rendkívüli nagyságú edénytöredék. A párkányzat körül út vitt a falu felőli oldalon, vagyis a várhegynek éjszaknyugoti oldalán is, melynek egy része mintegy 20. ölnyire tökéletesen kivehető, a mint ezt a IV-ik szám alatti képen kijelölt fekete vonal mutatja.

A két kép összehasonlításából kiviláglik, hogy a várhegyi földvár a kérdéses hegyháton délkelettől éjszaknyugotnak vonulván, egy az egész felső területnél valamennyire magasabb csúcsba végződik, mely csúcs a földvár végső pontját képezi. Hajdan az egész földvár összeköttetésben volt a kérdéses csúcscsal, jelenleg egy nem rég felhányott bojtorjával kiültetett sáncz képez válaszfalat a földvár és annak végső csúcsa között. Ezen csúcs előtt déli irányban két sáncz látható, ezen gyeppel benőtt sánczok a vár védelmére szolgáltak, és a vár elősánczainak tekinthetők. A földvárhoz a falu felől a várhegynek éjszakfelőli oldalába vezetett hajdan egy út, melynek nyomai több helyen tökéletesen kivehetőek.

Földtani tekintetben a várhegy területén alluvialis vagyis iszapos agyag, alatta homokos agyag, úgynevezett Löss fordul elő. Valamint a várhegy, úgy az egész gombai dombhát a nagy kiterjedésű cserhádi Löss képlethez számítandó. Neve-

zetessé teszi földtani tekintetben a várhegyet azon körülmény, hogy felső, vagyis alluvialis területén édes vizi kagylókat, úgynevezett úniókat fedeztem fel; igazolja ezen felfedezésemet tisztelt tagtársunk Szabó József úr a nagy gyűlésen tett kijelentése, ki az akadémiai nagy ülés előtti napokban Gombán a várhegyen megfordulván, annak területén szinte kagylókat, úgynevezett uniókat talált, s azokat már meg is határozta.

A mi már a várhegyen felfedezett régiségeket és azoknak lelhelyeit illeti, a várhegy területén majd minden irányban nagy mennyiségben egyes cserép- és kötőredékek fordulnak elő, melyek leginkább szőlő-kapaláskor, kivált döntéskor kerültek a föld színére, olykor kisebb idomú, egész agyag begrék, így került ki az általam talált kő csákánytöredék is, és egy másik, melyet a helybeli vinczellér fedezett fel, melyek a IX-ik szám alatti táblán láthatók, a 72. és 74-ik sz. alatt.

Szemlét tartván az elszórt töredékek felett, midőn a borháztól nyugotfelé az III. szám alatti képen kijelent, a szőlő hátgerinczén végig mentem, nem kerülhették el figyelmemet az ott nagy mennyiségben előforduló cserép, kő és kivált állapotott töredékek; részint czekeket, részint és leginkább a hátgerinczen majdnem szakadatlanul azon vonalban, keletől nyugotnak mintegy 100 lépésnyire elvonuló, a föld területén kivehető $1\frac{1}{2}$ hüvelyk vastagságú veres vonalt tűztem ki kutatásaim és ásatásaim irányfonalául.

A kérdéses vonalban több rendbeli ásatásokat hajtottam végre, melyeknek eredménye volt, két tűzpadnak, igazabban mondva két áldozóhelynek és számos edényeknek, állatcsontmaradványoknak, és a várhegy második sánczán kívül egy 3-ik tűzpadnak vagyis áldozóhelynek, felfedezése.

A tűzpadok az V-ik táblán az 1, 2 és 3-ik szám alatti ábrákon láthatók.

Az 1-ső sz. alatti tűzpad a várhegy délnek elvonuló második sánczán kívül a sánczpadnak legmagasabb részén találtatott, mely az III. sz. alatti képen szemlélhető. Az ábrán látható átmetszetből annak rétegei voltaképen kivehetők; felülről véve a televényföld vastagsága 2 láb, ezután következik homokos agyag, vastagsága szinte 2 láb; ezen rétegben

találtatott egy nagy alakú edénytöredék egy nagy füllel ellátva; ezután van mintegy egy láb vastagságú sima tűzpad, ez alatt 4 hüvelyk vastagságú fekete vonal, mely telve volt faszénnel és hamuval, ezen vonalból került ki egy szarvas szarvtöredék, melyen a tűz nyomai láthatók.

A 2-ik szám alatti tűzpad mélysége 1 öl 4 láb, felső szélessége 1 öl 2 láb, hossza 2 öl. Az átmetszet szerint abban a rétegek felülről véve következő sorral fordulnak elő: 1-ör fekete föld cseréptöredékkel, hamuval összekeverve, vastagsága egy láb. 2-or világos színű homokos agyagkeverék, szinte 1 láb vastag. 3-or mintegy fél lábnyira terjedő tűzpad; 4-er ez alatt faszénből, csontokból, hamuból álló fekete színű földkeverék, melyben a szén vékony 1 és $1\frac{1}{2}$ hüvelyknyi vastagságú rétegekben fordul elő, ezen rétegek vastagsága mintegy 3 láb. 5-ör ezután következik mintegy $\frac{1}{2}$ láb vastagságú tűzpad; végtére 6-or eleven föld, mely homokos agyagból áll.

A 3-dik szám alatti tűzpad mélysége 5 láb. Az 1-ső réteg állatcsontok, cserép- és kötötöredékből kevert fekete színű földet képezett 2 láb vastagságyira. 2-or következett világos színű homokos agyag 1 láb vastagságú. 3-or a harmadik réteget képezte egy domború, mintegy fél lábnyi vastagságú veres vonal, vagyis tűzpad. 4-er a tűzpadon alól sárgásbarna agyagos föld terült el ebben, és alatta valamint a tűzpad környékén elszórva találtattak VI szám alatti táb. lerajzolt kúpok, edények közül több példányok.

Pest megyében helyezettett Gomba helység határában fekvő várhegyen általam 1858-ik évben kiásatott és a M. N. Muzeumnak ajánlott régiségek jegyzéke.

VI. Tábla.

1. Egy füllel ellátott, alul öblös, agyagból készült begre, magassága $4\frac{1}{2}$ hüvelyk, felső részének átmérője 4 hüvelyk.

2. Szinte egy füllel ellátott, alul öblös fekete fényes agyag begre; magassága $3\frac{1}{2}$ hüvelyk, felső részének átmérője 3 hüvelyk.

3. Egy fülű agyag begre, alul szinte öblös, magassága $3\frac{1}{2}$ hüvelyk, felső részének átmérője 3 hüvelyk.

4. Az előbbinél nyúlánkabb, alul szinte öblös, egy füllel ellátott begre, az előbbinél egy pár vonallal magasabb.

5. Egy nagyszerű, alul egy füllel ellátott agyag edénynek felső része, magassága 7 hüvelyk, felső részének átmérője 1 láb 4 hüvelyk, alsó részének átmérője pedig 6 hüvelyk, Fáy János gombai közbirtokos 1853-ik évben ásatta ki a várhegy déli oldalában 2 láb mélységből, előadása szerint, alsó része öblös volt; ezen töredékkal kedveskedik a M. N. Muzeumnak.

6. Egy fülű $2\frac{1}{2}$ hüvelyk magas egy kissé öblös begre, felső nyílásnak átmérője 2 h.

7. Fül nélküli, közepe táján összeszorított, 3 hüvelyknél valamivel magasabb begre, nyílásának átmérője 3 h., fenekének átmérője pedig $2\frac{1}{2}$ h.

8. Egy füllel ellátott, majdnem egészen ép begre, alul öblös, nyílása felé keskenyebb, magassága 3 h.

9. Fül nélküli felül csonkított, alul szinte öblös 4 h. magasságú begre.

10. Alul egy kissé öblös alakú, nyílása felé keskenyebb edénytöredék.

11. Szinte odénytöredék, melynek meglevő oldalának alsó része sokkal küljebb áll.

12. Fül nélküli $2\frac{1}{2}$ hüvelyk magasságú begre.

13. Egy fülű, alul öblös begre, magassága majdnem 3 hüvelyk.

14. Idomtalan alakú, alul szinte egy kissé öblös, $2\frac{1}{2}$ h. magasságú begre, füle le van törve.

15. Alul kiálló, felfelé keskenyedő begretöredék, magassága $2\frac{1}{2}$ h. fekete mázzal ellátva.

VII. Tábla.

16. Oldalán számos lyukkal ellátott szűrő begretöredék.

17. Fekete mázzal bevont, oldalán két helyen három vonallal ékesített tálacskatöredék.

18. Töcsér alakú, agyagból készült töredék.
19. Tojásdad alakú táltöredék; milyenek Terennén a Hársashegyen is fordulnak elő.
20. Középen lyukkal ellátott, egy hüvelyk vastagságú fedőtöredék agyagból.
21. Szarvas szarvág, vastagabb végén keresztül lyukasztva.
22. Szinte szarvas szarvág, melynek hegye fényesített.
23. Oldalbordatöredék, melynek laposabb része szinte fényesített.
24. Hegyesre faragott csonttöredék.
25. Egy lyukkal ellátott disznó agyar.
26. Veres agyagból készült gombtöredék.
27. Töcsér alakú, közepett átlukasztott, agyagból készült töredék.
28. Belső oldalán fekete mázzal ellátott agyag karika, $\frac{3}{4}$ hüvelyk.
29. Szinte agyag karika, belső oldala sima, külseje párhuzamos vonalakkal ellátott, átmérője 2 h.
30. Közepett domború, egy benyomással ellátott kerek fedőtöredék.
31. Fedőtöredék párhuzamos benyomásokkal ellátva szinte agyagból.
32. Két benyomással ellátott dugó, agyagból.
33. Szinte dugótöredék agyagból, felül domború, három benyomással ellátva, felső részének átmérője 3 h.
34. Kerekded, hosszasan elnyúló, lapos részén simított fővénykötötöredék.
35. Négy oldalú kúp, felül kerekded benyomással ellátva, felső csúcsától $1\frac{1}{2}$ hüvelyk távolságra gömbölyű lyuk látható, magassága 5 h.
36. Szinte négy oldalú idomtalan kúp, az által ellenben levő lapok kiterjedésre egymáshoz megfelelők, ketteje keskenyebb, ketteje pedig szélesebb, felső része csonkított agyagból.

VIII. Tábla.

37. 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,

51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 és 60-ik számok alatt különféle edénytöredékek fordulnak elő, melyek más edények-keli összehasonlítás után idővel felvilágosítást nyújthatnak a régiségek korára, alakjára nézve.

IX. Tábla.

61. a) 61. b) Altallyukasztott agyagból készült korona alakú ékesség.

62. Domború művü agyagtöredék, igen hasonlít a régi kályharészekhez, melyekből a kályhák a 15 és 16-ik században idomítva voltak; az előbbeni u. m. 61 és jelen 62-ik szám alatti régiségek egymásmellett fordultak elő.

63. Párhuzamos benyomatokkal és két lyukkal ellátott agyagtöredék, melynek belső része síma.

64. Az előbbenihez hasonló agyagtöredék, a párhuzamos benyomatok azonban sokkal szélesebbek.

65. Egy különös nagyságú agyag edénynek vagyis inkább katlannak felső karimája.

66. Agyag tömeg.

67. Agyagtöredék, melylyel az áldozó helyek valának kitapasztva.

68. Nagyjából faragott fővénykő.

69. Fekete agyagból készült mázos cseréptöredék.

70. Veres mázzal ellátott cseréptöredék.

71. Órlökő, alkalmasint felső, mely kézbe fogva az alsó örlökőhöz illesztetett, és azzal az alsó köre szórt gabona öszszézútatott, fővénykő.

72. Kő szekercze vagy kalapácstöredék, serpentintből.

73. Kanál, egy kis csúcscsal ellátva, agyagból.

74. Nyolcz szegletű kő szekercze vagy kalapácstöredék, serpentintből.

Az itt előszámlált régiségek a gombai várhegy déli és keleti oldalaiiban legnagyobb számmal azonban a várhegy ormán fordultak elő, leginkább az ott felfedezett áldozó helyek körül, a hol szarvas, ló, marha, disznócsontok is nagy mennyiségben találtak.

A mi már az általam ez úttal leírt és hű ábrákkal támogatott és felvilágosított régiségeknek korszakonkénti elhelye-

zését és egyes régiségeknek meghatározását illeti; három lelhelyre nézve adandom ez úttal elő nézeteimet és véleményemet. A kis-terennei Hársas vagyis arany, a lapujtói Póka és és a gombai várhegyre nézve.

A kis-terennei Hársas vagyis aranyhegyen egykoron lábas erdő volt, a fák kiirtása és a földnek gyakori felszántása által az ott találtató régiségek eredeti helyökből vagy ki-mozdítottak, vagy kisebb-nagyobb mértékben megsértettek, sőt szét is zúzottak; a hegy éjszaki oldala igen meredek levén, az eke és záporok által a föld területére került régiségek a számos vízmosásokba és árkokba, iszapos földbe sodortattak és temetettek el. E szerint az egész hegy területét véve, egy ponton kívül, melyen az alább leírt tűzpad találtatott, a régiségek eredeti fekhelyéről vagy bizonyos rendről szó nem lehet. Egyes embercsontokra, czomb- és lábszárakra, koponyákra, nagy számú ló csontokra, szarvasmarha, juh, szarvas szarvtüredékekre és disznó agyarakra akadtam ugyan, de nem egész csontvázakra, sírokra vagy áldozó helyekre, vagy bizonyos szá-bályszerinti összeállított nagyobb-kisebb hamvedrek, és edényekből álló csoportozatra, mely edényekben hamu és égetett embercsontok lettek volna. Az itt előszámlált tárgyak után ítélve hihető, hogy mindezek léteztek. Sokkal biztosabb eredményre vezetnek az arany sodronyok, tekercesek, arany lemezzel bevont bronz boglárók, csigás czifrákkal ellátott, többnyire párosan előforduló ékszerek, számos celtek, vagyis füles és fülnélküli vésők. Mindezen következőleg a várhegyen általam felfedezett régiségek a pogány régiségek 2-ik vagyis bronzkorszakába sorozandók. Ellenben találtak csontból, leginkább szarvas szarvából készített eszközök, melyek a kőkorszakra mutatnak.

Nevezetesek a párosan előforduló bronztekercesek, melyek alkalmasint vért gyanánt használtattak.

Szembetűnők a különböző nagyságú, agyagból készült, felül átlyukasztott kúpok, melyek nyomatékul szolgáltak, vagy mások szerint halászatokon a háló alsó részére alkalmaztattak.

Legnevezetesebb a Hársashegy éjszaki oldalának majdnem közepe táján a hegycsúcs szélén általam felfedezett több ölnyi kiterjedésű, s mintegy 1 $\frac{1}{2}$ ölnyi szélességű tűzpad. A

tűzpadról a televényföldet fére takarítván, itt akadtam a fent érintett agyag kúpokra, számos bronzokra, celtekre s a mi legnevezetesebb mintákra vagyis formákra, melyek a talált régiségekkel megegyeztek, melyekbe azok egykoron öntettek, zúzó vagy is őrlő kövekre, melyek a Mátrában előforduló trachyt kőből készültek, vagy a gabona neműek őrlésére, vagy talán egyes bronzok fényesítésére és élesítésére használtatnak. Találtam még a tűzpadon rézdarabokat, melyek a Reeski termékrézhez hasonlítottak; apró edényeket, melyek alkalmassal az aranyolvasztáshoz alkalmaztattak, gyúrott agyag tömegeket, melyekből az edények készültek. Mind ezek után azt hiszem, nem tévedek, midőn azt állítom, hogy az imént leírt ponton gyár létezett, melyből a Hársason nagy mennyiségben előforduló bronz régiségek, arany ékszerek, agyag edények kerültek ki; ezen állításomat támogatja az akkoron általam annak környékén felfedezett faszénnel kevert nagy mennyiségű hamu.

A mi a hársashegyi bronzoknak tartalmát illeti, igen tisztelt tagtársunk Szabó József úr 1850-ik évi június 20-án a következő minőleges vegybontást készített: „sarlóképgörbített vályús lemez, lúdtoll vastagságú rudacs, egy lándzsának hegye, mindnyájan ugyan azon testekből állanak t. i. rézből, melyhez néhány pct. ón van adva, anyaguk tehát némileg bronz volt. Szerinte a réznek kevés ón (Stannum) nagyobb keménységet kölcsönöz, színét valamennyire megsárgítja, törése apró szemű lesz a nélkül, hogy összeállása gyengülne. Az arány, melyben e fémek vétettek nem volt határozott, táj s a mester jónak látása szerint különbözően. Mi egy pár mennyileges analysisből kitűnik:

1. Celta fegyverek, edények és lándzsák (Clarke szerint) állnak 100 részben	12 ón	88 Rézből.
2. Egy egyiptomi sírból vett nyílhegy (Göbel szerint áll)	22.2 „	77.8 „
3. Öntött koporsó Altairól China határában (Göbel szerint) áll	19.7 „	80.3 „
4. Egy más koporsó (Göbel szerint) áll	26.8 „	73.2 „

A Pókahegyen részint Szontag Ferencz, részint általam

felfedezett régiségek és tárgyak közül a korszak meghatározására nézve irányúl szolgálhatnának leginkább a kő kalapács és a véső alakú lapos kő, ezek hasonlítanak ugyan az éjszakon több helyeken talált kőből készült tárgyakhoz; a vas és üveg nem léte is a kő korszak mellett szól, de egyes példányokról egész korszakra következtetést húzni nem lehet; mert ilyen kő kalapácsok, vésők és szekerczék a bronzkorszakban is előfordúlnak. Mindenesetre a Póka hegy érdekes lelly és érdemes további ásatások folytatására. — Feltett szándékom vizsgálataimat és ásatásaimat folytatni; az eredményről annak idejében a tisztelt Akademiát tudósítani szerencsém leend. Ezen időre tartom fel végső véleményem kimondását.

A mi már végtére a gombai Várhegy régiségeit illeti. A talált tárgyak között vannak és üvegnek nyomára nem akadtam, bronzok sem fordulnak elő, az edények többnyire simák a bronzkori agyag edényeken előforduló czifrák a gombai várhegyi edények töredékein gyéren fordulnak elő, a nagy számú agyagból készült idomtalan kúpok, a hársashegyi kúpokhoz hasonlítanak, csak hogy azoknál sokkal nagyobbak, végtére a zúzó- vagyis örlőkövek, mind ezek, kivált nagy számmal előforduló bronzok és arany eszközök a bronz korszakhoz számítandók.

A gombai várhegyet nevezetessé teszik az áldozó helyek, ezeknek leleplezése hazánkban a legújabb felfedezések közé számítandó, mely mindenesetre figyelemre méltó. — A szarvas és lócsontok arra mutatnak, hogy itt az űs hajdankorban szarvasokat és lovakat áldoztak: az áldozó hely környékén előforduló edények pedig mind meg annyi oklevelek arra nézve, hogy az akkori őslakosok áldomást is ittak. Mind ezek akarva, nem akarva, azon kegyeletnél fogva, melylyel eldődeink iránt viseltetünk, azoknak szokásaira emlékeztetnek. Hogy a bronzkori régiségek a celtek művei, erre nézve az archaeologok tisztában vannak, arra nézve azonban tökéletes megállapodás nincsen, ha valljon a celtek, kunok, avarok, hunnok, magyarok egy népfajhoz tartoznak-e? ha az így volna, akkoron a gombai várhegyi régiségek és áldozóhelyek ősapaink maradványinak tekintendők. Ezen kérdésnek eldöntése a történelmi írók teendői közé tartozik. Feladatom régiségtani

tekintetben a föld gyomrába elrejtett régiségeket napfényre hozni, azokat összeállítani, leírni, és a tudomány oltárára továbbbi használat végett letenni. Az ez úttal bemutatott adatoknak legnagyobb része már rég a külföldön napfényre jöhetett volna, azonban azon tiszteletnél fogva, melylyel mindenkor a tisztelt Akademia iránt viseltetem, egy boldogabb időre halasztottam azoknak bemutatását. A várva várt percz megérkezett, a tisztelt Akademiának erélyes fellépése, mely szerint a régiségtant az eddiginél nagyobb mérvben felkarolta, és nagyobb szerű munkák kiállítására alkalmat nyújtott, arra int, hogy az általam gyűjtött régiségtani adatokat a tisztelt Akademiának benyujtsam. Fogadja a tisztelt Akademia ezen nem csekély fáradsággal és költséggel összeállított adatokat, és az azokat felvilágosító hű ábrákat kegyeletem és hála érzetem jeléül, melyet ezentúl is tettleg bebizonyítani egyik fő törekvésemnek és kötelességemnek tartandom.